

Анастасія Іванова

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Anastasiia Ivanova

National University "Odesa Law Academy", Ukraine

POLITICAL EXTREMISM IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION CHALLENGES OF MODERNITY

The article deals with the problem of political extremism in contemporary socio-political conditions. Also, the author analyzes international legislation in the field of counteraction to extremism. The concept of political extremism and the basic principles of its prevention are defined. The author proposes the development of the law of Ukraine on political tolerance and the prevention of extremism. That also implies the establishment of responsibility for the promotion of radical ideology and development of a strategy for state policy in the field of counteraction to political extremism. One of the fundamental ways of solving the problem, according to the author is the state regulation of the conditions for the development of extremism in the initial stages. Also, the author proposed to create special units for monitoring and responding to the activities of radical communities.

Keywords: extremism, tolerance, ideology, radicalism, radical communities, counteraction.

Процес глобалізації об'єднав суспільства на рівні обміну досвідом та перевагами різних культур і народів. Також ми спостерігаємо інтеграцію проблем кожного з учасників глобалізаційного простору. Так, взаємозалежність подій створила реальність, в якій проблеми однієї держави розповсюджуються на ряд інших. Тому, країнам не вдається на довгий час залишатися осторонь локальних проблем, які зрештою стають платформою спільних глобальних питань. Феномен екстремізму має місце і в країнах третього світу, і в цивілізованих суспільствах. Оскільки, дана тема має безпосереднє відношення до проблеми миру в світі, поширення екстремізму в країнах сходу зачепила безпосередньо всі держави. Таким чином, екстремізм представляє актуальну проблему сучасності, адже, як у загальному контексті, так і в аспекті окремих країн, має значення для всієї міжнародної спільноти.

На сьогоднішній день проблему екстремізму підіймають найпотужніші організації по захисту прав та свобод, міжнародні структури такі, як Рада Організація об'єднаних націй, Парламентська асамблея Ради Європи, Міжпарламентська асамблея Співдружності незалежних держав та інші. І метою кожного об'єднання є попередження розвитку екстремізму та подолання наявних проблем. Отже, актуальність складає теоретична і практична необхідність дослідження проблем екстремізму, в особливості на початкових стадіях задля попередження розвитку в різні, небезпечні для суспільств, форми. Екстремізм має як хаотичний, так і упорядкований механізм виникнення, тому існує необхідність не тільки його подолання, а й системних розробок його попередження.

У міжнародному праві екстремізм вперше визначено у Шанхайській конвенції з питань боротьби з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом. Згадана конвенція визначає екстремізм як певне діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади чи насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави або насильницьке посягання на громадську безпеку, в тому числі організація у зазначених цілях незаконних збройних формувань та участь у них ¹. Критерій використання насильницьких дій у досягненні певних цілей відображає специфіку екстремізму. Даний феномен можна розглядати як наслідок радикальної ідеології. Тому, направлення радикалізму саме по собі є ідеологічною настановою, яка може стати передумовою

¹ Римаренко, Ю.І., Кондратьєв, Я.Ю., Тацій, В.Я., Шемшученко, Ю.С.: редакція. (2007). *Міжнародна поліцейська енциклопедія у 10 томах*. Київ: Атіка, 966

екстремізму. Тому, є необхідність регулювання крайніх ідей, радикальних груп та спільнот, контролювання діяльності та поширення їх ідей в масову соціальну свідомість.

Міжпарламентською асамблеєю Співдружності незалежних держав був розроблений модельний закон «Про протидію екстремізму» від 14 травня 2009 року. Де екстремізм визначається як посягання на основи конституційного ладу та безпеку держави, а також порушення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, що здійснюються внаслідок заперечення правових і (або) інших загальноприйнятих норм і правил соціальної поведінки¹.

В політичному словнику екстремізм визначається як прихильність в ідеології й політиці до крайніх поглядів і засобів у досягненні певних цілей. Екстремізм виступає проти існуючих громад, структур та інституцій, намагаючись підірвати їх стабільність, розхитати та ліквідувати їх заради своїх цілей (як правило, силовими засобами). В ідеологічному плані екстремізм відкидає будь-яке інакомислення, намагаючись жорстко утвердити свою систему політичних, ідеологічних або релігійних поглядів, нав'язати їх опонентам за будь-яку ціну, вимагає від своїх прихильників сліпої покори і виконання будь-яких наказів та інструкцій².

Одною з функціональних пріоритетів політичного екстремізму є, по-перше, психологічний вплив, нав'язування певної політичної ідеології, поглядів та цінностей суспільству, по-друге, втручання та діяльність, яка направлена на зміну існуючої державної влади, підриє її авторитету, та боротьба, до повної її ліквідації насильницькими, часто збройними методами. Дослідник Гетц Р.Н. виділяє характерні ознаки політичного екстремізму, такі, як, прихильність до насильницьких методів і пов'язаних з цим явищ: пропаганда політичного насильства, створення воєнізованих формувань, культивування відповідного іміджу та інше. Таким чином, екстремізм є радикальною формою громадських дій передбачає використання насильницьких методів досягнення поставлених цілей³.

На поширення екстремізму впливають такі чинники, як поглиблення політичних криз, низький рівень життя, недовіра до влади, зовнішні втручання певних держав у внутрішню політичну ситуацію країн, пропаганда, маніпуляції соціальною свідомістю, наростання протестних настроїв, формування активістських центрів, проведення бунтів. Такі чинники розхитують ситуацію не тільки всередині держави а й далеко за її межами. Відбувається ланцюжкова реакція, що в сучасності має стрімкий ефект. Оскільки, зародження крайніх ідеологій в суспільствах спричиняє їх швидкісному поширенню за допомогою сучасних масових комунікаційних каналів.

Особливість екстремізму в інформаційну епоху також проявляється у утворенні та поширенні нових форм впливу на суспільну свідомість. Небезпечним явищем є удосконалення технологій маніпуляції політичною свідомістю через засоби масової інформації. Як наслідок політичні настрої суспільства можна змінювати від спокійного стану до мітингів, бунтів, революцій, громадянських зіткнень, війн та переворотів. Від стану прагнення свободи, громадянської активності до аморфного сприйняття, лежить короткий шлях певної інформаційної політики держави. На сьогоднішній день, технології мають на стільки сильний вплив, що формуючи повістку дня, можливо переключити суспільство з важливих проблем, до, так званого, новинного фону. Таким чином, особливу увагу дослідники приділяють проблемі поширення екстремізму через сучасні засоби масової комунікації. Тому, розробка програм попередження екстремізму, неможлива без виявлення сучасних тенденції його поширення.

Все частіше, екстремізм утворюється на політичному підґрунті. Не рідко затяжні політичні конфлікти стають фундаментом формування радикальних груп. Одним з найнебезпечніших явищ сьогодишнього світу стає підтримка та використання певними політичними силами екстремістських груп для влаштування приватних політичних амбіцій та переваг. І така проблема існує і на рівні внутрішньодержавних політичних відносин. Більш масштабні прояви здійснюється на рівні міждержавному, коли певна країна підтримує екстремістські групи та організації всередині

¹ Модельный закон о противодействии экстремизму 2009 (Межпарламентская Ассамблея государств – участников СНГ). Антитеррористический центр государств-участников Содружества Независимых Государств <<http://www.cisatc.org/135/154/250>> (2018, червень, 08).

² Сурмін, Ю.П., Бакуменко, В.Д., Михненко, А.М. (2010). *Енциклопедичний словник з державного управління*. Київ: НАДУ, 820.

³ Гетц, Р.Н. (2011). Политический экстремизм: позиции видения в современной научной литературе. *Грамота*, 4, 43-47.

іншої країни для політичних та державних переворотів, змін політичних сил та нагнітання соціально-політичних конфліктів в державах.

Можна відзначити, що на сьогоднішній день проблема політичного екстремізму виходить на практично один рівень, у контексті поширеності, з ісламським екстремізмом, та різного роду релігійним екстремізмом. Політичний конфлікт часто представляє точку відліку на шляху трансформації в екстремізм. Конфліктуючі сторони обирають засоби політичного конфлікту. Отже, не вирішення, або нагнітання якого може спричинити вибір в тому числі й екстремістських методів ведення конфлікту. Особливе значення має розробка програм попередження та виявлення потенційних загроз розвитку політичних конфліктів у екстремістській формації.

Виділяють наступні види політичного екстремізму: «Міждержавний (міжнародний) і внутрішньодержавний екстремізм. А в рамках останнього ми можемо розрізняти, по-перше, екстремізм приватних соціально-політичних суб'єктів, які конфліктують з державою в цілому (його можна називати державно-політичним екстремізмом), і, по-друге, – екстремізм приватних соціально-політичних суб'єктів, які конфліктують між собою (його можна називати приватно-політичним екстремізмом). Найбільш небезпечні державно-політичні види і форми екстремізму»¹.

Якщо у випадку, де конфліктуючими сторонами є приватні особи, держава виступає регулюючим чинником та здійснює вплив задля стабілізації ситуації. То у випадку, де держава є суб'єктом конфлікту, такий екстремізм виходить за рамки контролю і, часто, в особливості при підтримці поза державних суб'єктів, інших держав, набуває глобальних радикальних проявів. Не рідким явищем є сьогодні такий тип екстремізму і у більшості випадків призводить до державних переворотів, затяжних збройних конфліктів та громадянських війн.

Питання національного соціально-політичного балансу виходить у сферу міжнародних відносин та геополітики. Так, з внутрішніх проблем країн ближнього сходу, де легітимації політичних лідерів, створилося безліч сторін політичного конфлікту, який переріс у масштабні державні перевороти, революції та війни. На прикладі подій так званої «арабської весни», яка мала початок у 2010 році, в таких країнах, як Туніс, Єгипет, Ємен, Бахрейн, Лівія та інші країни близького Сходу. Можна спостерігати як на ґрунті внутрішнього політичного конфлікту, утворених екстремістських центрів боротьби проти певних політичних лідерів, як наслідок були створені терористичні групування. Вплив ззовні інших країн, які схвалювали та підтримували такі організації, безпосереднім фінансуванням, матеріально-технічним постачанням, організаційною допомогою, спричинив розвиток екстремізму та тероризму, зміцнення та поширення таких формувань не тільки всередині країн, а й на ближніх територіях. Хвиля спалахів екстремістських та терористичних актів охопила країни Європейського союзу, Російську федерацію та інші країни. Окріплі організації екстремістських лідерів просуваються на різних континентах і захоплення ведеться не тільки безпосередньо, а й за допомогою активної підготовки та залучення в ряди майбутніх членів групувань безлічі людей з різних країн світу. Це ще одне свідчення того, що проблема політичного екстремізму становить глобальну проблему сучасності.

Екстремізм політичний у випадку мусульманських країн має міцний взаємозв'язок з релігійною складовою. Таким чином, можна відокремлювати окремий тип політичного екстремізму, такий, як релігійно-політичний. Який зачіпає найбільш емоційні почуття членів організації. Претендування на домінування існує в різних релігійних конфесіях. Так, враховуючи, що в країнах ближнього сходу релігія та політика взаємозалежні, отже складаються особливо емоційні релігійно-політичні переконання. Тому, на сьогоднішній день найбільш поширеним і небезпечним є саме поєднання інтолерантних настроїв у вигляді релігійно-політичного екстремізму.

Серед характерних ознак політичного екстремізму дослідник Васильчук Є.О. виділяє: «високу життєздатність та адаптивність до мінливих умов існування, що дозволяє тривалий час ефективно камуфлювати свою діяльність формально-декларативними атрибутами, характерними для традиційних релігійних вчень і демократичних форм політичної участі, та відкрито поширювати свої ідеї серед населення. Це, у свою чергу, суттєво ускладнює проведення компетентними органами держави моніторингових заходів, діагностику політичної системи, виявлення та деактивацію екстремістські налаштованих осіб та екстремістських угруповань»².

¹ Дибиров, А.З., Сафаралиев, Г.К. (2009). *Современный политический экстремизм: понятие, истоки, причины, идеология, проблемы, организация, практика, профилактика и противодействие*. Махачкала: Лотос, 640.

² Васильчук, Є.О. (2013). Релігійно мотивований політичний радикалізм та екстремізм як загроза національній безпеці України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*, 151-155.

Так, безліч таких організацій починають свою діяльність під гаслами свободи та демократії, боротьби з нелегітимними політичними лідерами, диктаторами. І тому, в умовах демократизації суспільств, існує складність виділення екстремістських центрів. Політичний екстремізм представляє собою модель, що обирається спільнотою чи окремими лідерами для боротьби з існуючим порядком чи режимом. І слід зазначити, що екстремізм не є загальносуспільним атрибутом, а виділяється як немирний, насильницький засіб боротьби. Тому, існує необхідність регулювання будь-якого конфлікту на початкових стадіях. Адже, при звичайному політичному конфлікті, може бути обраний саме політичний екстремізм як метод боротьби. Що має небезпеку стати точкою неповернення в соціально-політичних відносинах. Роль держави як регулятора локальних конфліктів розглядається як провідна.

В українській реальності в період «революції гідності» 2013 року зіграла саме відсутність державної ролі. Активну участь в демонстраціях приймали радикальні групи націоналістів, які використовували екстремістські методи боротьби. І саме відсутність державного регулювання конфлікту, бездіяльність та брак діалогу спричинив розростання політичного конфлікту з демократичних демонстрацій в громадський бунт у сполученні з екстремістськими діями право радикальних націоналістів. Слід зазначити, що в той період був введений такий термін як «тітушки», що означало радикально настроєні групи молодих людей, що використовують протиправні дії на мітингах за для підтримки певних політичних сил. Сьогодні такі групи використовуються різними олігархічними силами, політичними діячами, партіями тощо, задля просування власних інтересів, захвату підприємств, бізнесу, інформаційних каналів, лобювання певних політичних та економічних завдань. Задля створення імітації представлення громадянської позиції.

Проведення маніфестацій з елементами екстремістських дій стало поширеним, і можна навіть сказати, неконтрольованим явищем в українській соціально-політичній дійсності. Протиправні дії учасників подібних демонстрацій захищаються на рівні органів державної влади. Слід зауважити, що деякі лідери радикальних спільнот зайняли посади в державному апараті та на хвилі революційних змін. Отже, окрім захисту, радикальні громадянські спільноти та діячі отримують заохочення з боку політичних еліт. Так само, свої радикальні політичні переконання підкреслюється і в офіційних виступах політичних лідерів, програмах політичних партій. Що свідчить про просування радикальних настроїв на офіційних рівнях та про підтримку політичних формувань з крайніми поглядами. В той, час, коли в усій міжнародній спільноті створюються програми попередження радикальної та екстремістської діяльності.

Щодо законодавчого регулювання проблем екстремізму Україна ратифікувала чимало міжнародно-правових актів, таких як, Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Статут Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973 р.). Саме ж українське законодавство не визначає поняття екстремізму. Слід відзначити, відсутність в українському законодавстві виділення окремих законодавчих норм для попередження та регулювання політичного типу екстремізму. В період з 2002 по 2011 роки було проведено три спроби внести законопроекти під назвою «Про протидію політичному екстремізму», але всі вони були відхилені, як зазначає дослідник Паламарчук М.О., згідно висновків Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про протидію екстремізму», відповідна позиція законодавця була аргументована наявністю ризику довільної кваліфікації «екстремізму», внаслідок чого ухвалення спеціального закону про боротьбу з екстремізмом може створити передумови для масових порушень прав та свобод людини і громадянина¹.

Впровадження політичними силами інтолерантних настроїв в суспільстві ускладнює регулювання крайніх спільнот, оскільки вони отримують підтримку певної частини суспільства. А саме вороже настроєних до державної влади, унаслідок особливо гострого відчуття кризи, скрутно економічної ситуації та браку морально-етичного балансу. Як відзначає дослідник Трачук В., за останні роки в Україні сформувалася турбодемократія (демократія хаосу), однією з головних

¹ Паламарчук, М.О. (2012). Протидія екстремізму в Україні: напрями оптимізації правового забезпечення. *Стратегічні пріоритети*, 3 (24), 102–106.

рис якої є педалювання суспільних цінностей конфліктогенного, а не консолідуючого, характеру. Найбільшими з них є: державна мова, форма державного устрою та державного правління, постійні пошуки «зрадників» (на котрих можна перекласти відповідальність за помилки та прорахунки), реабілітація вояків ОУНУПА, вступ до НАТО, пріоритети інтеграції (євразійський чи євроатлантичний)¹.

Однак, слід зауважити, що неможливо такі організації в Україні кваліфікувати в якості екстремістських груп, оскільки, екстремізм сам по собі передбачає ідеологічну настроєність як основну характерну складову. В ситуації ж з українськими реаліями, такі групи більше представляють комерційну направленість, а ні як не ідеологічну, хоча і позиціонуються в більшості своєї як націоналістичні та патріотичні спільноти. Дослідники зазначають мирну ментальність як характерну складову свідомості більшості українського соціуму. Як зазначає дослідник, Цебенко О. екстремістські прояви нечасто реєструються в Україні. В цілому, враховуючи ментальність народу України, багатовікове співіснування на її території різних націй та народностей, безконфліктний розвиток різних релігійних конфесій та інші фактори, говорити про масові прояви екстремізму в нашій країні немає підстав². Але проблема радикальних груп та порушення громадського правопорядку залишається актуальною в Україні і потребує удосконалення законодавства в сфері регулювання таких спільнот в цілях попередження та протидії екстремізму.

В ході аналізу проблеми політичного екстремізму в контексті глобалізаційних проблем сучасності, було зроблено наступні висновки. В більшості цивілізованих країн, сьогодні, розроблений власний закон щодо протидії екстремізму. Який хвилює міжнародні спільноти всіх рівнів. Локальні проблеми політичного екстремізму стають проблемами геополітичними, тому розроблено безліч міжнародних документів, проводяться конференції, саміти, присвячені питанням міжнародного політичного, релігійного та всіх форм екстремізму. Україна в тому числі ратифікувала більшість з таких міжнародно-правових актів. Однак, на сьогоднішній день існуючій проблемі політичного екстремізму в українській реальності приділяється незначна увага, хоча проблема має місце та потребує вироблення ефективної державного політики. В особливості потребує глибинних розробок законодавство у сфері політичної толерантності та попередження таких крайніх форм, як політичний екстремізм. В українському законодавстві існує потреба в конкретному визначенні поняття екстремізму та політичного екстремізму, та створення визначеного законодавства та стратегії протидії політичному екстремізму.

Також, існує необхідність встановлення норми відповідальності за просування радикальної ідеології. Важливою засадою в розробці попередження є активна позиція держави щодо початкових умов розвитку екстремізму. Тобто, проблема легких форм нетерпимості повинна бути підконтрольна органам державної влади. В особливості, спільноти, що мають радикальні погляди та несуть подібну ідеологічну направленість в маси, повинні бути під особливим наглядом спеціальних органів, як потенційно небезпечні організації. Не мало важливим є вироблення норм реагування спеціальних служб на неправомірну діяльність даних груп. Отже, попередження розвитку радикальних течій в повноцінні екстремістські центри складає фундаментальну основну протидії екстремізму в суспільстві.

References:

1. Cebenکو, O. (2011). *Ekstremizm jak zagroza nacional'nij bezpeci* [Extremism as a threat to national security]. *Gumanitarni ta social'ni nauki: materialy III Mizhнародної konferencії molodih vchenih* [Humanities and Social Sciences: Materials of the III International Conference of Young Scientists]. Lviv: Vidavnistvo L'vivs'koї politehniki, 227. [in Ukrainian].
2. Dibirov, A.Z., Safaraliev, G.K. (2009). *Sovremennyy politicheskij jekstremizm: ponjatie, istoki, prichiny, ideologija, problemy, organizacija, praktika, profilaktika i protivodejstvie* [Modern political extremism: concept, origins, causes, ideology, problems, organization, practice, prevention and counteraction]. Makhachkala: Lotos. [in Russian].

¹ Трачук, В. (2008). Політична толерантність як механізм політичної взаємодії: проблеми та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 37, 354-363.

² Цебенко, О. (2011). Екстремізм як загроза національній безпеці. *Гуманітарні та соціальні науки: матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 227.

3. Getc, R.N. (2011). Politicheskij jekstremizm: pozicii videnija v sovremennoj nauchnoj literature [Political extremism: positions of vision in modern scientific literature]. *Gramota*, 4, 43-47. [in Russian].
4. *Model'nyj zakon o protivodejstvii jekstremizmu 2009 (Mezhparlamentskaja Assambleja gosudarstv-uchastnikov SNG)* [Model law on counteracting extremism 2009 (Official site of the Anti-Terrorist Center of the member of Commonwealth of Independent States)]. *Oficial'nyj sajt Antiterroristicheskogo centra gosudarstv-uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimyh Gosudarstv* [Official site of the Anti-Terrorist Center of the member of Commonwealth of Independent States] <<http://www.cisatc.org/135/154/250>> [in Russian]. (2018, June, 08).
5. Rymarenko, Yu.I., Kondrat'ev, Ya.Yu., Tatsiy, V.Ya., Shemshuchenko, Yu.S.: edited. (2007) *Mijnarodna policeiska enciklopediya u 10 tomah* [International Police Encyclopedia in 10 volumes]. Kyiv: Atika. [in Russian].
6. Palamarchuk, M. O. (2012). Protidija ekstremizmu v Ukraïni: naprjami optimizacii pravovogo zabezpechennja [Countering extremism in Ukraine: Directions of optimization of legal support]. *Strategichni prioriteti*, 3 (24), 102-106. [in Ukrainian].
7. Surmin, Y.P., Bakumenko, V.D., Mihnenko, A.M. etc. (2010). *Enciklopedichnij slovník z derzhavnogo upravlinnja* [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. Kyiv: NADU. [inUkrainian].
8. Trachuk, V. (2008). Politichna tolerantnist' jak mehanizm politichnoï vzaemodii: problemi ta perspektivi [Political Tolerance as a Mechanism of Political Interaction: Problems and Prospects]. *Naukovi zapiski Institutu politichnih i etnonacional'nih doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukraïni* [Scientific Notes of Institute of Political and Ethnonational Studies. I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine], 37, 354-363. [in Ukrainian].
9. Vasilchuk, E.O. (2013). Religijno motivovaniy politichnij radikalizm ta ekstremizm jak zagroza nacional'nij bezpeci Ukraïni [Religiously motivated political radicalism and extremism as a threat to Ukraine's national security]. *Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universitetu imeni Petra Mogili* [The scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla], 151-155. [in Ukrainian].